

УДК 37.018.1.015.311:656.11:614.8

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ-ПІШОХОДІВ В УМОВАХ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ

Соломія Писаревська¹, Зіновій Яремко¹, Галина Соханьчак²

¹ *Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41. Львів, Україна, 79000*

² *Середня загальноосвітня школа № 87,
вул. Замарстинівська, 11, Львів, Україна, 79019
zyaremko@lnu.edu.ua*

Розглянуто особливості формування безпечної поведінки дітей різного віку на дорогах в умовах родинного виховання, роль якого сьогодні є пониженою. З'ясовано, що батьківська поведінка в багатьох випадках є взірцем для наслідування їхніми дітьми. Досліджено, що усвідомлення відповідальності дорослих за безпеку чужих дітей є ще недостатнім, а тому родинно-освітня складова у вихованні дітей повинна сприяти формуванню належної відповідальності у дітей за свою поведінку, зокрема, щодо дотримання правил дорожнього руху.

Ключові слова: родинний захист, культура безпеки руху, формування безпечної поведінки, батьківська відповідальність, навички безпечного життя, суспільна думка.

Дорожньо-транспортні пригоди сьогодні посідають восьме місце серед причин смертності у світі. До 2030 р., згідно із прогнозами Всесвітньої організації охорони здоров'я, дорожньо-транспортні пригоди можуть посісти п'яте місце серед причин смертності, якщо не будуть впроваджені термінові заходи. До найуразливіших учасників дорожнього руху належать пішоходи, мотоциклісти та велосипедисти, які становлять близько третини, а в деяких країнах і 75 % серед усіх загиблих на дорогах. Сьогодні Україна є в групі країн з найвищим ризиком щодо безпеки пішоходів. У нашій країні реалізується цільова комплексна Програма "Культура поведінки на дорозі". Серед головних завдань цієї Програми – навчання безпечній поведінці на дорогах, оскільки сьогодні в Україні до найуразливіших учасників дорожнього руху належать пішоходи, зокрема діти. Формування безпечної поведінки полягає в розвитку в особистості стійких морально-вольових якостей, які сприяють вихованню культури людини щодо безпеки, потреб, навичок і звичок безпечного життя. Виховання зазначених якостей починається в сім'ї. Передати дитині досвід безпечного поводження в

побутовому, виробничому та соціальному середовищі одне з головних завдань сім'ї. Проте, формування шкідливих звичок також починається саме в сім'ї [1, с. 277]. До умовно “шкідливих” звичок належить також негативний приклад батьків у разі порушення ними правил дорожнього руху. Отож, питання підвищення рівня безпеки пішоходів через підвищення рівня їхньої правосвідомості і відповідальності за свою поведінку на дорозі, роль родини, закладів освіти у формуванні цих якостей у дітей залишається актуальним.

Сім'я є одним із найголовніших чинників у вихованні дитини [1, с. 277]. До головних завдань сімейного виховання належить підготовка дітей до життя в сучасних соціальних умовах, набуття ними знань, умінь і навичок, необхідних для нормального формування особистості в умовах родини [2, с. 210]. Вплив сім'ї на різні аспекти розвитку особистості досліджували відомі педагоги і психологи В. Сухомлинський, А. Макаренко, С. Русова та ін. [3, с. 86]. У сучасних працях теж розглянуто проблеми сім'ї та домашнього виховання [1–6]. Проте наукові дослідження, які висвітлюють проблему впливу родини на формування безпечної поведінки пішоходів, зокрема дітей, сьогодні є недостатніми.

Наша мета – з'ясувати роль родинно-освітньої складової у формуванні належної відповідальності у дітей за свою поведінку, зокрема, щодо дотримання ними правил дорожнього руху.

Безпеку особи загалом і під час дорожнього руху зокрема забезпечують багато складових, але принаймні три з них є визначальними [7, с. 104]:

- індивідуальний захист, рівень якого головно залежить від фізіологічного стану та психофізіологічних особливостей окремої особи, P_o ;
- родинний захист, рівень якого традиційно формують морально-етичні засади суспільства, P_r ;
- державний захист, рівень якого зумовлюють соціально-економічні орієнтири розвитку суспільства, P_d .

Взаємоузгодженість цих трьох складових забезпечення безпеки протягом життя людини визначає рівень безпеки особи загалом. На рис. 1 показано один із можливих варіантів впливу цих складових на рівень захисту особи від небезпек.

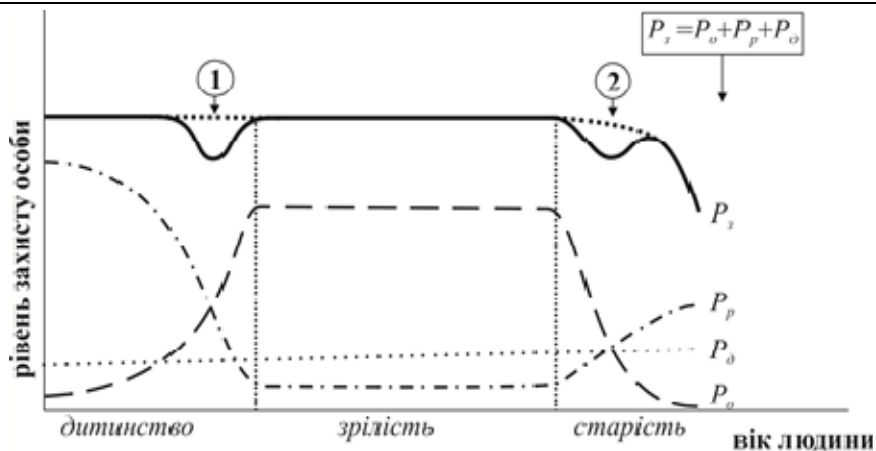

Рис. 1. Вікова залежність рівня захисту особи

Характерним є вплив можливої появи двох мінімумів 1 і 2 на залежність загального рівня захисту P_z від віку людини. У цьому разі люди, перебувають у перехідному віці: від дитинства до зрілості та від зрілості до старості. Їхня глибина та ширина, головне, залежить від взаємоузгодженості індивідуального та родинного захисту. Якщо питанням державного та індивідуального захисту сьогодні приділяють певну увагу, то роль родинного захисту в забезпеченні безпеки людини є пониженою. Хоча морально-етичні засади українського народу щодо піклування про дітей та людей похилого віку мають глибокі історичні корені, але сьогодні простежуються негативні тенденції у зниженні їхньої ролі в забезпеченні безпеки людини.

Зрозуміло, що кожна з цих складових сама по собі не може забезпечити безпеку особі, і тільки у їхньому тісному взаємозв'язку можна досягнути належного рівня безпеки, проте підвищення впливу будь-якої окремої складової на рівень безпеки в окремих ситуаціях, як наприклад безпеки дорожнього руху, звичайно, сприятиме підвищенню рівня безпеки суспільства загалом.

Із сім'ї дитина виносить перші враження, поведінка членів сім'ї є першим прикладом для наслідування дитиною [3, с. 85]. Тому одне з головних завдань родини – формування позитивних звичок поведінки [2, с. 214]. З огляду на це ми виконали аналіз виховної роботи батьків та її ефективності з питань формування у дітей відповідальності за свої дії під час дорожнього руху на підставі результатів опитування учнів 2–3 і 10–11 класів та їхніх батьків. Як учні 2–3 класів, так й учні 10–11 класів стверджують, що взірцем поведінки для них є здебільшого їхні батьки, і вони готові брати з них приклад. Якщо серед учнів 2–3 класів таких дітей близько 91%, то серед

учнів 10–11 класів цей відсоток знижується до 72%, проте появляються інші категорії осіб, які можуть бути прикладом у поведінці – вчителі, друзі.

Якщо більшість дітей вважають батьків взірцем поведінки, то виникає закономірне питання, а наскільки поведінка батьків відповідає таким вимогам. На питання самооцінки батьків щодо відповідності їхньої поведінки відповіді розподілилися так, що зразкової поведінки завжди дотримуються 25% батьків учнів молодших класів та 31% батьків учнів старших класів, зазвичай дотримуються 61% батьків учнів молодших класів і 54% батьків учнів старших класів (рис. 2). Решта батьків вважають, що дотримуються зразкової поведінки лише інколи. Отже, з віком відповідальність за власну поведінку зростає, про це свідчить більша частка тих, які завжди дотримуються зразкової поведінки, саме серед батьків учнів старших класів, порівняно з батьками учнів 2–3 класів, середній вік яких приблизно на 10 років нижчий, ніж батьків старшокласників.

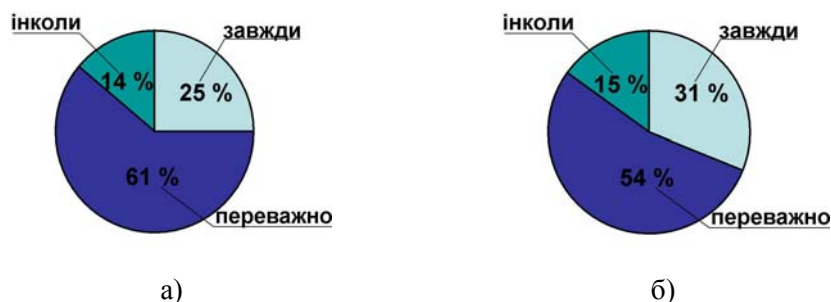

Рис. 2. Розподіл відповідей батьків щодо дотримання ними зразкової поведінки: а) – батьки учнів молодших класів, б) – батьки старшокласників

Цікавими є відповіді батьків щодо випадків порушення ними правил дорожнього руху без присутності дитини чи у її присутності (рис. 3)

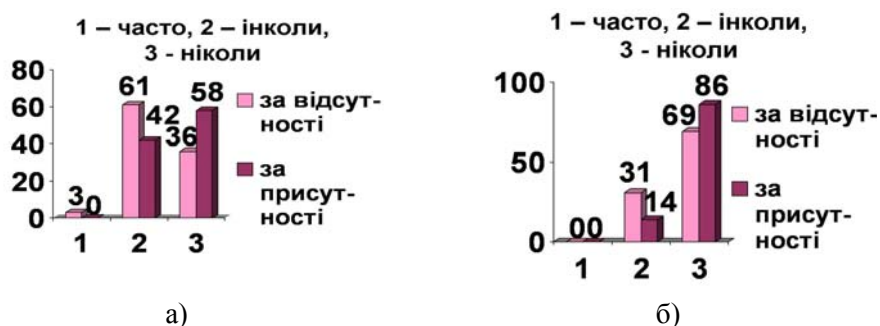

Рис. 3. Розподіл відповідей батьків щодо випадків порушення ними правил дорожнього руху без присутності дитини чи у її присутності: а) – батьки учнів молодших класів, б) – батьки старшокласників

Як батьки учнів молодших класів, так і батьки старших класів стверджують, що інколи вони порушують правила дорожнього руху, проте у присутності дитини таких випадків є значно менше. Отож батьки усвідомлюють свій вплив на майбутню поведінку власних дітей. Характерним є те, що частка батьків, які ніколи не порушують правил дорожнього руху як у присутності дитини, так і без її присутності, у батьків старшокласників є значно вищою. Це підтверджує, що з віком усвідомлення батьківської відповідальності підсилюється. Загалом відповідальність за власну поведінку з віком також зростає. На рис. 4 порівняли відповіді старшокласників та батьків учнів молодших і старших класів щодо випадків порушення ними правил дорожнього руху. Саме серед учнів, які є наймолодшими серед опитаних, частка тих, які ніколи не порушують правил дорожнього руху, найменша.

Рис. 4. Розподіл відповідей учнів 10–11 класу та батьків 2–3 та 10–11 класів щодо випадків порушення ними правил дорожнього руху

Підвищення рівня безпеки дорожнього руху можна досягнути завдяки формуванню суспільної думки щодо нетерпимості до випадків порушення правил дорожнього руху іншими особами, особливо дітьми. Результати опитування батьків з цього питання засвідчують, що більшість батьків лише інколи або ніколи не звертають увагу іншим дітям, які порушили правила дорожнього руху (рис. 5). До того ж частка батьків старшокласників, які завжди звертають увагу дітям, які порушували правила дорожнього руху, є значно більшою. Цей факт знову ж підтверджує посилення відповідальності батьків з їхнім віком.

Однак сьогодні ще недостатнім є усвідомлення дорослими відповідальності за безпеку не лише своїх, а й чужих дітей. З психологічного погляду будь-яка поведінка людини закріплюється, якщо дії цієї людини

привели до позитивних для неї результатів, а негативні наслідки, навпаки, не дають змоги закріпити вибраний нею спосіб поведінки. З цього погляду відсутність покарання за порушення правил дорожнього руху в подальшому призведе до нових правопорушень. Тут навіть осуд порушників іншими пішоходами є доречним і може сприяти формуванню елементів культури поведінки під час руху вулицями міста.

Рис. 5. Розподіл відповідей батьків щодо зауважень іншим дітям, які порушували правила дорожнього руху: а) – батьки учнів молодших класів; б) – батьки старшокласників

На питання: “Хто навчав Вас правилам дорожнього руху?” учні молодших класів відповіли, що у 22 випадках зі 100 правилам дорожнього руху їх навчали тільки батьки, так само у 22 випадках зі 100 – тільки вчителі і в 56 випадках зі 100 – і батьки, і вчителі одночасно. На це питання учні старших класів відповіли, що у 37 випадках зі 100 їх навчали тільки батьки, у решти випадках одночасно батьки, вчителі та родичі. На подібне питання до батьків “Чи навчали Ви своїх дітей правилам дорожнього руху?” батьки учнів молодших класів одностайно відповіли: так, навчали, а батьки старшокласників позитивну відповідь дали тільки в 92 випадках зі 100. Зменшення кількості батьків учнів старших класів, які дали позитивну відповідь, узгоджується з рис. 1, коли зі збільшенням віку особи роль родинного захисту зменшується.

На відповідь про значення кольору світла світлофора більшість учнів молодших класів дали правильну відповідь. Проте заборонений знак світлофора меншою мірою правильно сприймали школярі, ніж дозволений. Зокрема, 94% школярів 2–3 класів знали правильну відповідь щодо значення зеленого світла світлофора, а от у випадку червоного світла правильну відповідь дали 88%.

Важливим моментом у виховній роботі є оцінювання батьками поведінки своїх дітей. Результати опитування засвідчують, що така оцінка не

завжди є адекватною, бо, оцінюючи своїх дітей порівняно з однолітками, батьки частіше оперують очікуваннями, ніж реальністю, і надають своїм дітям привабливіші характеристики, ніж їхнім одноліткам (рис. 6).

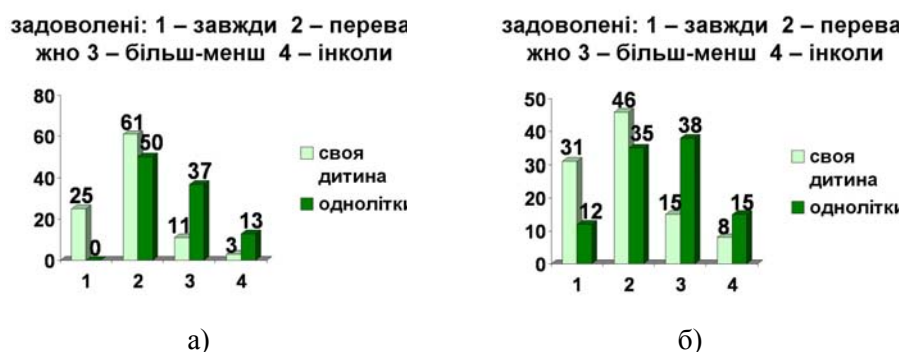

Рис. 6. Розподіл відповідей батьків щодо оцінювання поведінки своїх дітей:
а) – батьки учнів молодших класів, б) – батьки старшокласників

Виникає також питання, наскільки батьки критично оцінюють себе й усвідомлюють, що у деяких випадках їхню негативну поведінку можуть наслідувати діти. Отже, як свідчать результати опитування, тільки 18% батьків учнів молодших класів і 8% батьків старших класів готові брати відповідальність на себе за вчинки, поведінку своїх дітей, якою вони незадоволені, і зазначили про те, що причиною такої поведінки є саме їхній негативний приклад. Проте у разі оцінювання незадовільної поведінки однолітків своїх дітей, уже 62% і 23% батьків учнів молодших і старших класів, відповідно, зазначили як причину негативний приклад їхніх батьків. Як у випадку оцінювання своїх дітей та однолітків, батьки надають собі привабливіші характеристик, ніж батькам однолітків.

Однак головними причинами незадовільної поведінки своїх дітей і їхніх однолітків батьки називають вплив телебачення та Інтернет-мережі (30–58%). Зокрема, сьогодні телебачення, Інтернет та інші засоби масової інформації формують певний світогляд і мають невичерпні можливості як позитивного, так і негативного впливу на свідомість людей, формування у них моральних якостей, громадянської активності, зразків безпечної чи небезпечної поведінки, ставлення до порушень закону тощо [1, с. 278].

До інших причин, які визначають батьки, належать вплив однолітків (4–31%) і недопрацювання школи (4–7%).

Отже, аналіз одержаних результатів показав, що батьківська поведінка є взірцем для наслідування їхніми дітьми, і батьки усвідомлюють свою відповідальність за власні дії. З віком усвідомлення батьківської

відповідальності підсилюється. Однак стосовно чужих дітей усвідомлення відповідальності дорослих за їхню безпеку є ще недостатнім.

Отож родинно-освітня складова має достатні можливості у формуванні належної відповідальності у дітей за свою поведінку, зокрема, щодо дотримання правил дорожнього руху.

Аналіз наукових публікацій з проблеми впливу сім'ї на виховання культури безпечної поведінки, а саме з питань безпеки руху, засвідчує недостатність таких досліджень. Тому ця наукова публікація не висвітлює всіх питань і проблем, дотичних до цієї теми. Перспективними можуть бути подальші дослідження, зокрема, щодо ролі закладів освіти, засобів масової інформації у посиленні виховного впливу на безпечну поведінку пішоходів, а саме, дітей.

1. *Лозовська Л.* Чинники формування безпечної поведінки людини у XXI столітті / Л. Лозовська // *Zrównoważony rozwój – Debiut naukowy 2011* / Redakcja naukowa Teresa Jemczura, Henryk Krettek. Racibórz, 2012. – С. 277–285.
2. *Іншакова І.* Вплив сім'ї на всебічний розвиток особистості дитини / І. Іншакова // *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. – № 44. – С. 210–214.
3. *Корнят В.* Соціально-емоційний розвиток дитини в сім'ї / В. Корнят, М. Павленко // *Вісн. Львів. ун-ту. Сер. педаг.* – 2012. – Вип. 28. – С. 85–90.
4. *Спіріна Т. П.* Сім'я як провідний інститут соціалізації дитини / Т. П. Спіріна // “Сучасна сім'я та соціальні інституції: шляхи партнерської взаємодії”: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. (м. Київ, 17 травня, 2012). – К., 2012. С. 5–8.
5. *Соляник М. Г.* Роль сімейного виховання у повноцінному розвитку дитини / М. Г. Соляник // *Педагогічні науки*. 2011. №15. – С. 126–129.
6. *Наумова І. С.* Основи доброго виховання дітей у сім'ї / І. С. Наумова // *Вісн. Черкас. ун-ту*. 2008. № 3. – С. 132–134.
7. *Яремко З. М., Галаджун Я. В., Муць І. Р. та ін.* Складові забезпечення безпеки людини. / З. М. Яремко, Я. В. Галаджун, І. Р. Муць // Матеріали У науково-методичної конференції з міжнародною участю “Безпека життя і діяльності – освіта, наука, практика”. – Х. : ХНАДУ, 2006. – С.104.

Стаття: надійшла до редколегії 18.11.2015
доопрацьована 21.01.2016
прийнята до друку 09.02.2016

**PECULIARITIES OF SAFE BEHAVIOUR FORMATION IN CHILDREN-
PEDESTRIANS DURING FAMILY UPBRINGING**

Solomiya Pysarevska¹, ZinoviY Yaremko¹, Halyna Sohanchak²

¹ *Ivan Franko National University of Lviv,
Doroshenka Str., 41, Lviv, Ukraine, UA – 79000*

² *Secondary school № 87,
Zamarstynivska Str., 11, Lviv, Ukraine, UA – 79019
zyaremko@lnu.edu.ua*

This paper is an analysis of the role of family upbringing in a child's secure behaviour formation, in particular the road safety. Different factors can affect the person's safety. Family protection is one of the main parts of this process. The child's first impressions about life come from their parents. This explains why children follow their family behaviour in future. Thus, one of the main goals of family upbringing is to form positive habits of personal behaviour.

In this article we describe the investigation of parents' educational activity and its efficiency in the formation of children's responsibility on the road. The study confirmed that the children follow their parents' behaviour. Most of the interviewed junior and senior schoolchildren answered that they followed their parents' behaviour. However, there were other categories of significant ones, who could serve as an example for children. Most of parents of interviewed children thought they always or in majority of cases had performed the model behaviour. However, they sometimes violated the rules of the road. Obtained results prove that parental responsibility changes with their age.

The level of the road safety can be raised by the public opinion formation of intolerance to breaking the road rules both by adults and by children. Understanding of adult's responsibility concerning other children's safety is an important problem. Family-educational constituent of children's education has sufficient potential for the formation of the child's responsibility concerning their behaviour, in particular keeping the road rules.

Key words: family protection, culture of the road safety, formation of safe behaviour, parental responsibility, secure life skills, public opinion.